

nienia hitlerowskiej przeszłości osób zajmujących odpowiedzialne stanowiska w NRF. W prasie i publikacjach francuskich traktuje się z reguły oba państwa niemieckie równorzędnie. Grosser w przypadku polityki wobec NRD solidaryzuje się ze stanowiskiem de Gaulle'a.

Ogólnie stwierdzić można, że obie książki zawierają liczne fragmenty krytyczne o polityce zagranicznej V Republiki, mimo że autor wysoko ceni u de Gaulle'a zdolność perspektywicznego myślenia, osiągnięty przez niego wzrost prestiżu (zwłaszcza w trzecim świecie) i niezależności politycznej Francji. Pisane są z pozycji bardziej na lewo od stanowiska gaullistowskiego i zawierają na ogół obiektywną ocenę poszczególnych kierunków współczesnej polityki francuskiej. Opracowanie o polityce zagranicznej Francji jest jednak bardziej ogólnikowe i mniej faktyczne niż rozprawa o stosunkach francusko-radzieckich.

Zbigniew Mazur

ANDRZEJ KWILECKI: *Idea zjednoczenia Europy*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1969, 318 ss.

Praca Andrzeja Kwileckiego jest pierwszą w piśmiennictwie polskim, zakrojoną na tak szeroką skalę, próbą analizy całokształtu procesu zbliżania państw zachodnioeuropejskich. Przejrzysta struktura całej książki, poszczególnych rozdziałów, potoczna narracja, wyraźnie formułowane tezy — to elementy, które ułatwiają czytelnikowi odbiór tej wielowarstwowej problemowo pracy. Stanowi ona studium polityczne, oparte na metodzie badawczej historyka i socjologa, z których to pozycji autor podchodzi też do źródeł i literatury ekonomicznej.

Część wstępna pt. *Geneza i rozwój wspólnot europejskich* zawiera omówienie specyficznej sytuacji Europy po II wojnie światowej. Sytuację tę określały następujące zjawiska: 1) niekorzystne — w stosunku do USA — zmiany w strukturze gospodarczo-politycznej, 2) uformowanie się i rozwój obozu państw socjalistycznych, 3) ruchy narodowowyzwoleńcze w krajach kolonialnych i zależnych. Te czynniki skłaniają Europę zachodnią do konsolidacji w celu dorównania wielkim mocarstwom w dziedzinie gospodarczej i politycznej. Wyrazem tendencji integracyjnych są powstałe organizacje i wspólnoty międzynarodowe. Po przedstawieniu kształtowania się i scharakteryzowaniu roli głównych zrzeszeń, autor zamyka rozdział próbą periodyzacji procesu scalania Europy zachodniej, wyodrębniając trzy okresy: pierwszy — od końca lat czterdziestych do 1954 r. W tym czasie słabość polityczna i ekonomiczna krajów Europy zachodniej zmusza je do uznania przywództwa USA w świecie kapitalistycznym; drugi obejmuje głębokie przemiany zapoczątkowane w 1954 r. (zakończenie wojny w Korei i Indochinach) i lata sprzyjającej atmosfery dla światowego odprężenia; w ten nowy etap wchodzi Europa zreorganizowana i gospodarczo odbudowana; wówczas też okazuje się, że proces integracyjny nie jest zjawiskiem przejściowym inspirowanym przez USA, lecz wyraża trwalsze tendencje państw europejskich; okres trzeci rozpoczyna się od nowego kursu polityki de Gaulle'a na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych; umocniona Europa zmierza do uzyskania politycznej niezależności, żywi ambicje odegrania roli tzw. równorzędnej trzeciej siły (obok USA i ZSRR). Tym wysiłkom, zmierzającym do dalszego umocnienia systemu kapitalistycznego, towarzyszą mniejsze lub większe antagonizmy między Francją a W. Brytanią oraz Francją i NRF.

Część druga zatytułowana, *Główne państwa zachodnie a zjednoczenie Europy* przedstawia aspekty i motywy polityki integracyjnej największych państw zachodnioeuropejskich (W. Brytanii, Francji, NRF, Włoch) na tle zaangażowania Stanów Zjednoczonych w Europie. Autor ukazuje dążenia Europy zachodniej do uniezależ-

nienia się od USA, co skłania te ostatnie do wzmocnienia wysiłków nad umocnieniem pozycji ekonomicznej jako środka odzyskania wpływów politycznych. Przytoczone dla uzasadnienia tej tezy dane są nader przekonujące i interesujące.

Dla W. Brytanii polityka europejska była początkowo przede wszystkim próbą utrzymania pozycji drugiego mocarstwa Zachodu poprzez ścisłe porozumienie i podtrzymywanie „specjalnych stosunków” z USA, uznanie NATO za podstawę inicjatyw integracyjnych, wywieranie wpływu na proces organizacji Europy, ale bez udziału Anglii. Ta postawa uległa zmianie w latach 1960-1961, kiedy to — wobec rozwoju EWG — W. Brytania stanęła w obliczu groźby izolacji.

Poświęcając szczególną uwagę polityce europejskiej Francji, autor stwierdza, że opiera się ona na następujących założeniach: 1) sojusz zarówno z Zachodem, jak i ze Wschodem, 2) utrzymywanie kontroli nad rozwojem sytuacji w Niemczech zachodnich, 3) inspirowanie takich koncepcji zjednoczenia, które dawałyby Francji możliwość odgrywania czołowej roli we wspólnocie, 4) stworzenie w Europie tzw. trzeciej siły, 5) zbliżenie między państwami europejskimi bez względu na ich ustrój.

W rozważaniach dotyczących polityki i koncepcji europejskich NRF szczególną uwagę zwracają cele integracyjnych dążeń Niemiec zachodnich, które — popierając bardzo intensywnie ideę jedności europejskiej — pragną umocnić swoją pozycję ekonomiczną, uzyskać rangę czołowego mocarstwa i pełną niezależność militarną wraz z udziałem w dysponowaniu bronią atomową, wreszcie — zrealizować swoje roszczenia terytorialne na wschodzie. Te ukryte pod szyldem europejskim mocarstwowe i rewindykacyjne cele NRF — poparte różnymi teoriami o szczególnej misji Niemiec, jako geopolitycznego i kulturalnego centrum Europy — mają szczególną wymowę, bardzo wyraźnie i dobitnie ukazaną przez A. Kwileckiego.

Postawę Włoch wobec idei zjednoczenia europejskiego determinuje przede wszystkim sytuacja wewnętrzna tego państwa. Chęć wyjścia z impasu gospodarczego tkwi właśnie u genezy zaangażowania się Italii w procesy integracyjne. Polityka europejska Włoch uległa pewnej zmianie w latach sześćdziesiątych, odkąd koła rządzące kraju dążą do rozszerzenia współpracy z państwami socjalistycznymi.

Tak więc dwie pierwsze części omawianej tu książki przedstawiają zagadnienia integracji w praktyce politycznej państw Zachodu. Część następna pt. *Idea i ideologia europejska* obrazuje rozwój idei europejskiej w jej szerokim uwarunkowaniu i całej złożoności. Autor wykazuje, że choć geneza idei europejskiej sięga głęboko w przeszłość, to rzeczywiście zaczyna wywierać wpływ w życiu politycznym Europy dopiero w XIX w. Już w kolebki współczesnej idei integracyjnej tkwią różne, nieraz odmienne i sprzeczne, motywy. Różne wyraża ona treści w różnych formach. Występuje w pismach filozoficznych, historycznych, politycznych, w programach rządów i partii politycznych, jest elementem oficjalnej polityki międzynarodowej, obejmuje wszystkie dziedziny społecznej działalności. Na rozwój idei duży wpływ wywierają różne instytucje integracyjne działające zwłaszcza po 1945 r.

Omawiając szereg organizacji ideologiczno-politycznych, pracujących na rzecz „ruchu europejskiego”, autor podkreśla znamieny fakt: mimo pewnych różnic w programach i działaniu, wszystkie one zwalczają komunizm, utwierdzają ideologię burżuazyjną wraz z tzw. zachodnim stylem życia. Poszukując też ideowych uzasadnień koncepcji jedności Europy, rozwija się w tzw. ośrodkach studiów europejskich szerokie badania naukowe nad historycznymi i politycznymi aspektami integracji. Autor, przedstawiając złożony charakter ideologii europejskiej, stwierdza, że „zawiera ona w chwili obecnej różnorodne treści, odnoszące się zresztą nie tyle do samego celu jedności, ile do metod, które należy stosować w jej realizowaniu”.

Wśród promotorów „ruchu europejskiego” istnieją głębokie różnice zdań odnośnie do wielu problemów, przy czym najwyraźniej zaznaczają się one w kwestii utworzenia tzw. organu ponadnarodowego. Obok tych rozbieżności, autor ukazuje także elementy wspólne w poglądach wszystkich ideologów jedności europejskiej.

Wymienia tu twierdzenie, że „Europa jest starsza od jej narodów”, tezę o tzw. kapitalizmie ludowym — wysuwającym sugestię, iż w zintegrowanej Europie postęp socjalny zabezpieczy „wolność i sprawiedliwość społeczną”, koncepcję „Małej Europy” jako pierwszego etapu w procesie tworzenia szerszej wspólnoty, motyw rze-komego zagrożenia Europy przez komunizm.

W tym zespole argumentacji specjalne miejsce zajmuje „motyw pokoju”, rozumiany tak różnie w krajach Europy zachodniej, że mieszczą się w nim nawet zachodnioniemieckie roszczenia terytorialne.

Kolejne rozdziały omawianej książki mają charakter najbardziej socjologiczny, dotyczą bowiem stosunku zachodnioeuropejskiej opinii publicznej do koncepcji zjednoczenia Europy. Autor formułuje tu ogólny wniosek, że mimo szerokiego poparcia społeczeństwa dla idei jedności, brak na Zachodzie żywego zainteresowania dla poszczególnych etapów i przebiegu procesu integracji. Silnie tu akcentuje postawę francuskiej opinii publicznej wobec tzw. Małej Europy i problemu unii europejskiej.

Rozdział następny pt. *Integracja zachodnioeuropejska w teorii socjologicznej* zestawia poglądy socjologów na zjawiska, które wydają się być wynikiem naturalnego procesu rozwojowego i wskazuje szereg problemów, stanowiących przedmiot ożywionej dyskusji (np.: czy kultura europejska w całej swej różnorodności i złożoności jest czynnikiem sprzyjającym czy też hamującym integrację?, czy badanie wspólnoty europejskiej z punktu widzenia kultury jest naukowo bardziej dojrzałe i uzasadnione niż z punktu widzenia ludów czy narodów europejskich?). Rozważania te zamykają refleksje na temat roli uczonych w przygotowaniu społeczeństw do nowych form współpracy i współżycia międzynarodowego.

Klamrą spinającą całość pracy jest rozdział ostatni zatytułowany *Polska i obóz socjalistyczny a zjednoczenie Europy*. Autor zastanawia się tu nad kierunkiem dalszego rozwoju Europy, nad jej przyszłym obliczem. Podkreśla przy tym, że udział NRF w procesach integracyjnych czyni z nich zjawisko szczególnie ważne dla Polski. Stąd też wynika coraz większe zainteresowanie polskiej nauki i publicystyki tymi zagadnieniami. Zwracając uwagę na negatywne aspekty procesów zachodzących na Zachodzie, ukazuje też Kwilecki niejako naturalne podłoże i pozytywne elementy oraz perspektywy integracji, które jednak nie mogą zamazywać faktu, iż rozwija się ona w imię interesów wielkich przedsiębiorstw, służy umocnieniu systemu kapitalistycznego, ograniczaniu działalności partii robotniczych i lewicowych związków zawodowych. Tworzenie bloku prewencyjnego państw Europy zachodniej hamuje rozwój współpracy z krajami socjalistycznymi, a tym samym nie działa na rzecz utrwalenia pokoju w Europie.

W końcowych partiach książki autor omawia polskie koncepcje zjednoczenia Europy, oparte na idei pokoju i bezpieczeństwa, na zasadach współistnienia i współpracy państw o różnych ustrojach.

W zakończeniu tego omówienia, w którym chodziło o przedstawienie głównych nurtów rozważań autora, stwierdzamy, iż książka A. Kwileckiego stanowi w pewnym sensie kompendium spraw zakreślonych w jej tytule, winna wobec tego trafić nie tylko do specjalistów, ale do wszystkich zainteresowanych problematyką współczesnej Europy.

Wiesław Wegner

JADWIGA PAWŁOWSKA: *Dolnośląska wieś Prace w powiecie milickim w latach 1945 - 1960. Studium etnograficzne. Kultura duchowa i społeczna, część II. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Prace i materiały etnograficzne tom XXV. Wrocław 1968, 236 ss.*

Druga część studium etnograficznego *Dolnośląska wieś Prace w powiecie milickim* przedstawia procesy zmian kulturowych w zakresie kultury duchowej i spo-